

СВЕТА ТАЈНА ЕВХАРИСТИЈЕ И ЊЕНА СВЕШТЕНА СИМВОЛИКА

Епископ Јован Пурић*

Апстракт: У Лојосу као литургијском Символу сагледавамо Тајну односа реалној и симболичкој. Кључ ње Тајне Христиа је евхаристијска симболика, боље рећи символ и айофашика су кључ разумевања литургијске симболике. Са Литургијом улазимо у Царство Небеско, која је за нас њајновосивени водич у „мировном крешању“ ка Тајни вечности.

Кључне речи: Тајна Христиа, Лојос, Символ, Икона, симболика (реална и сјекуларивна), хлеб, вино, кључ.

Свету Тајну Евхаристије и њено вршење је установио Месија Исус Христос на Тајној Вечери,¹ рекавши Својим ученицима: *Ово чиниће за мој сйомен* (Лк. 22, 19. ср. Мт. 26, 26–28; 1. Кор. 11, 16). Уједно им је Исус Христос дао и власт за њено вршење. „Установљење значи да символ кроз довођење у везу са Христом, кроз „испуњавање“ Христом, достиже своју пуноћу и постаје *свешта њајна*.“² Јасно је, дакле, да је „божанствена Евхаристија светотајинско продужење Тајне Вечере. Не ради се о њеном симболичком обредном понављању, него се ту пред нама одиграва иста Тајна Вечера, јер исти Христос приноси, и приноси Себе“.³ Једном речју, Евхаристијска жртва, преко које имамо предокушај Царства Небеског, и Тајна Вечера се поистовећују.⁴

* ep.jovan@gmail.com.

¹ Опширније види код: X. Leon-Dufour, *Le patrage du pain eucharistique selon le Nouveau Testament*, Paris – Seul 1982, 24. О Евхаристији као жртви види: O. N. Κατσιοῦλα, *Η θεία Ευχαριστία ως Θυσία*, Αθήναι 1931.

² Александар Шмеман, *Евхаристијско догословље*, Београд 2011, 26.

³ Епископ Јован (Пурић), *Бојослужење и васпийшање њо Св. Јовану Злашоусју*, Врњци 2011, 150.

⁴ Види: J. Goullard, „Το συνοδικόν ὅπερ αναγινώσκεται τη Κυριακῇ της Ορθο-

Циљ установљења Свете Тајне Евхаристије, као пута богопознања, је спасење човека као круне Божије творевине. Светоотачки је став да између Свете Тајне Евхаристије и Цркве постоји истинско поистовећивање. Свети Никола Кавасила је луцидно истакао да се „Црква пројављује у Тајнама, не као у симболима... Јер, овде није у питању само заједничко име или сличност својстава, него истинска истоветност“.⁵ Још ћемо рећи да је Света Евхаристија, то јест Тело и Крв Христова, истинска храна и пиће,⁶ икона је Царства Божијега.⁷

Света Тајна Евхаристије се симболично упоређује са бескрвном жртвом коју је Мелхиседек, Цар Салимски и првосвештеник Бога Вишњег, принео праоцу Аврааму – хлеб и вино (Јевр. 7, 1), јер је Мелхиседеков принос праслика Тајне Вечере, односно, Свете Тајне Евхаристије. Пошто се у библијским изворима Мелхиседек представља као образац идеалног и савршеног свештенства, он и његова жртва су од посебног значаја за разумевање наше теме.

Библијски извори и Свето Предање нам сведоче да су хлеб и вино, као Евхаристијски дарови, били употребљени од стране Месије Исуса Христа на Тајној Вечери као „замена и као слика Његове сопствене Саможртве очевидно због тога што је Он Себе назвао ‘хлебом’ – ‘хлебом живота’ (Јн. 6, 35). Сам Он се родио у Витлејему што значи ‘дом хлеба’“.⁸ „У Православљу хлеб и вино посматрамо као симболе стварања; вино је евхаристијски дар, не зато што личи на крв, већ зато што је крв живот, а вино је нешто што ‘весели срце човека’. Зато, када на почетку Евхаристије Богу приносимо дарове још увек нисмо дошли до Крста и страдања, већ смо једноставно и радосно обновили стање у којем смо постали причасници живота; хлеб и вино је оно што постаје *моје* тело и *моја* крв. Ово је основна ствар: радост због чега смо у Христу приступили жртвеном начину живота. Не само да се препуштамо, већ се узносимо, а нема краја могућности тог узношења.“⁹

По Светом Максиму Исповеднику Црква је символ и образац Бога, „јер као што је Бог створио све бескрајном силом Својом и привео све у биће (то јест постојање), све одржава и обједињује исписујући границе свему, и промислом Својим једно с другим и са Собом сје-

δοξίας“, у: *Travaux et Memoires*, tom. 2., Paris 1967, 458–459. Π. Κουμαριανού, „Σύμβολο και πραγματικότητα στη Θεία Λειτουργία“, *Σύναξη* 71 (1999), 23–27.

⁵ Никола Кавасила, *Ερμηνεία εις την Θείαν Λειτουργίαν*, 1, 6–7, PG 150, 452CD.

⁶ Никола Кавасила, *Ερμηνεία εις την Θείαν Λειτουργίαν*, PG 150, 452.

⁷ Јован Зизјулас, „Света Евхаристија и Црква“, у: *Литургијско бојословје*, Београд 2013, 21.

⁸ Николај епископ Макариополски, „Света Евхаристија као жртва“, у: *О Литургији* (Зборник текстова), Београд 1997, 38.

⁹ Александар Шмеман, *Εвхаристијско бојословје*, стр. 69.

дињује..., на исти начин ће се Црква Божија показати... да као Он, који је Архетип, делује за нас и она као икона Његова“.¹⁰ Важност и значај Свете Тајне Евхаристије, као „архисимвола“,¹¹ коју је установио сам Исус Христос (ср. Мт. 26, 26–28), чија је тајна тајанственија од свих Божанствених тајни,¹² непроцењив је управо због тога што је она тајна над тајнама, средиште богослужбеног живота Православне Цркве¹³ и циљ је Свете Литургије,¹⁴ јер се на њој хришћанима дарује Христос, то јест, живот истинити и вечни.¹⁵ У тој Светој Тајни, у којој началствује само један свештенослужитељ јер је слика Христа Који је глава свих,¹⁶ хришћани примају Хлеб Живота. Другим речима, Христос нам предаје Самога Себе (ср. Мт. 26, 26–28), и „тима се ми сједињујемо са Њим, и Он нам као сунце истине саопштава светлост у оној мери у којој смо ми у могућности да Га примимо“.¹⁷ Ту се човек сусреће са вечношћу која траје у времену. Заједничарење (=причешће) са Богом, то јест заједничарење са смрћу, васкрсењем и славом Христовом,¹⁸ преко чулно опажљивих симбола, је циљ Литургије и „врхунац свих добара и жеља“.¹⁹ Важност Свете Тајне Евхаристије је толико велика да, по светоотачком трезвеноумљу, ни једна свештена радња не може да се изврши без ње.²⁰ Због тога је и речено да је православна побожност Литургијска побожност, односно, Православље не значи право мишљење него право богослужење.²¹

Богочовечанска Личност Исуса Христа, Његов живот и Његово искупитељско дело су кључ за разумевање Светих Тајни као „чулних симбола“,²² литургијског живота, црквеног доживљаја и симболике у богослужењу Православне Цркве уопште. Једном речју, Христова Богочовечанска Личност је призма кроз коју посматрамо тајну свих старозаветних и новозаветних симбола. Због тога Игњатије Богоносац и назива Христа „вратима знања кроз која су ушли Авраам, Исаак и Ја-

¹⁰ Максим Исповедник, *Мистагогија*, PG 91, 664D и 667C.

¹¹ Дионисије Ареопагит, *О црквеној јерархији*, PG 3, 453D.

¹² Максим Исповедник, *О разним недоумицама*, PG 91, 1332.

¹³ Види: Симеон Солунски, *Περί του τιμιου νομιμου γάμου*, PG 155, 512D.

¹⁴ Види: G. Dix, *The shape of the Liturgy*, London 1960, 326.

¹⁵ Види: Никола Кавасила, *О живошу у Христу*, PG 150, 612D.

¹⁶ Симеон Солунски, *О свештоме храму*, PG 155, 524A.

¹⁷ Симеон Солунски, *О свештоме храму*, PG 155, 3.

¹⁸ Герман Цариградски, *Мистичко созерцање*, 22 и 28.

¹⁹ Симеон Солунски, *О свештоме храму*, PG 155, 300B.

²⁰ Види: Дионисије Ареопагит, *О црквеној јерархији*, PG 3, 452AB.

²¹ Дионисије Козански, „Тумачење Божанствене Литургије“, у: *Божанствена Литургија Св. Јована Златоуста*, Манастир Хиландар – Београд 2011, 117.

²² Дионисије Ареопагит, *Επιστολή θ'*, PG 3, 1104B.

ков, Мојсије и сви пророци, стубови света, Апостоли“.²³ Дакле, такав став је у складу са светоотачким учењем по којем „наше веровање се слаже са Евхаристијом, и Евхаристија потврђује наше веровање“.²⁴

Проскомидија, која се обавља на жртвенику, симболизује место на којем је пострадао Господ наш Исус Христос.²⁵

Просфора означава Дјеву Марију – Богородицу, у чијој се је утроби оваплотио Син Божији – Бог. Због тога и вађење Агнеца из средњег дела просфоре симболизује, с једне стране, рођење Христа и, с друге стране, Његово Саможртвовање за грехе и спасење света.²⁶ Затим се из принесеног Евхаристијског Хлеба вади честица на Проскомидији у спомен Пресвете Богородице, Светитеља и верника, живих и упокојених, из преосталог дела просфоре и представља символ целокупног људског рода.²⁷ Честице, које се ваде из просфоре и стављају око Агнеца на Дискосу, „симболизују јединство целе Цркве Христове: небеске – торжествујуће, и земаљске – војујуће, на челу са Господом Исусом Христом“.²⁸ С непрестаним ширењем круга помињаних на Проскомидији, свети Дискос Предложења прераста у неку врсту Нојеве лађе,²⁹ која у оквирина заједнице Светих и ипостасног присуства сотириолошки обухвата сав свет.³⁰

Часни Дарови се налазе на Дискосу из практичних разлога, то јест да би се Дарови налазили на сигурном и да честице не би пале на земљу.³¹ Дискос означава јасле у које је Богомладенац био стављен,³² али исто тако симболизује руке Јосифове и Никодимове, који су погребли Исуса Христа.

По неким истраживачима, „тумачи се Дискос и тиме што се Христос креће у круг Неба, објављујући нам (Дискос) у малом опису (=кругу) Духовно Сунце Христа, Који је смештен у Хлеб и постаје видљив“.³³

На Дискосу се налази Звездица која се састоји од двају металних невеликих лукова, спојених шарафом по средини тако да би их било могућно или заједно саставити и крстолико размаћи. Она се ставља на Дискос ради тога да покров не би додиривао честице извађене из

²³ Игњатије Богоносац, *Филипљанима*, 9, 2.

²⁴ Иринеј Лионски, *Проћив јереси*, 4, 13, 5.

²⁵ Опширније види: Θ. Κουμαριανός, „Πρόθεση, Προσκομιδή, Προσφορά (ένα ξεκαθάρισμα λειτουργικών όρων)“, *Θεολογία* 70 (1999), 483–512.

²⁶ Николај епископ Макарипољски, *Света Евхаристија као жртва*, стр. 39–40.

²⁷ Никола Кавасила, *Explication de la Divine liturgie*, стр. 79–80.

²⁸ Николај епископ Макарипољски, *Света Евхаристија као жртва*, стр. 40.

²⁹ Th. Pott, *La reforme liturgie byzantine*, Roma 2000, 189.

³⁰ Димитрије Тзерпос, *Чин Предложења. Историјско-литургијски прџив*, стр. 52–53.

³¹ Види: F. E. Brightman, *Liturgies Eastern and Western*, 1, Oxford 1896, 63.

³² Николај епископ Макарипољски, *Света Евхаристија као жртва*, стр. 40.

³³ Герман Цариградски, *Мистичко созерцање*, 38.

просфоре. Звезда симболизује Витлејемску звезду коју су Мудраци видели на Истоку и која је ишла пред Мудрацима до пећине у којој се Христос родио: *И иђаше њима док не дође и сѝаде одозго ѝде бешше деѝше* (Мт. 2, 9), то јест Богомладенац Исус Христос. Али, Звезда још означава и Крст – символ нашега спасења.³⁴

Дискос је покривен *ѝокровцем* уместо убруса који је био на глави и лицу Христа, покривајући Га у гробу.³⁵ Прекривач Часних Дарова симболизује камен којим је Јосиф затворио гроб Христов, и који је запечатила Пилатова стража.³⁶ Намена Воздуха (=ѝокровца) је да изобрази ону ноћ када се збило Јудино издајство Христа, а такође и ваздух оне ноћи у којој се Апостол Петар одрекао Христа (ср. Јн. 13, 30; 18, 2).³⁷ Реч је о символу сагласности Бога Оца да Његов Син принесе Себе на жртву – пострада на Крсту.

На питање, зашто се покривач назива *ѝокровцем*, одговор налазимо код Светог Апостола Павла у посланици Јеврејима: *Имајући дакле, браћо слободу за улазак у Свеѝињу крвљу Исусовом, ѝуѝем новим и живим, који нам је Он отворео завесом, ѝо јестѝ ѝелом Својим, и Свеѝиѝеника великоѝа над домом Божијим* (Јевр. 10, 19–21).

Прање руку свештенослужитеља пред Часним Даровима (=на Предложењу) симболизује чистоту свештеникову не само телесну – руке да буду чисте и свете (1. Тим. 2, 8), него и духовну³⁸ којом приступа – „без двоумљења“ (1Тим. 2, 8), јер он припрема себе да буде достојан пред Богом.³⁹ Пре свега, то прање руку симболише чистоту срца и савести (ср. 1. Птр. 3, 21) свештенослужитеља, која је неопходна да би могао да саслужује Богу и да ступи у заједницу са Њим. Осим тога, умивање руку је знак да се свештенослужитељ налази на правом путу – путу Господњем.

Први Улазак (=Мали Вход) свештенослужитеља у лађу хришћанског храма символ је Првога Доласка у телу Сина Божијега Спаситеља нашега Исуса Христа у свет по Његовом рођењу и Његово сотириолошко дело у историји.⁴⁰ Мали Вход са Јеванђељем симболизује проповед Месије Христа у свету. Међутим, после Малог Входа симболички се изображава Христов улазак, то јест Вазнесење на Небо и Наднебески Престо – уласком свештенослужитеља у Олтар и узиласком на Горње

³⁴ Николај епископ Макарипољски, *Свеѝа Евхаристиѝа као жртѝва*, стр. 40.

³⁵ Герман Цариградски, *Мистиѝичко созерцање*, 40.

³⁶ Герман Цариградски, *Мистиѝичко созерцање*, 41.

³⁷ Николај Андидски, *Проѝеориѝа о Символима и Тајнама које бивају у Лиѝурѝији*, 21.

³⁸ Симеон Солунски, *О свеѝоѝе храму*, PG 155, 42.

³⁹ Сравни: Никола Кавасила, *Περί των εν τη θεία λειτουργία τελουμένων*, Sch 4, 372.

⁴⁰ Види: Χ. Ι. Σούλτς, *Η Βυζαντινή λειτουργία. Μαρτυρία πίστεως και συμβολική έκφραση*, Αθήνα 1998, 54.

Место.⁴¹ „А свештеници у реду излазећи из олтара, представљају прве чинове божанских анђела, иду пред архијереја показујући радост у Христу због Његове победе на Крсту, због Васкрса и Вознесења.“⁴² Олтар је тиме „знак да је нама у Христу дарован приступ небу, да је Црква ‘прелазак’ на небо, улазак у небеско светиште и да једино ‘уласком’ узношењем на небо, Црква испуњава саму себе, постаје оно што јесте“.⁴³

Евхаристијски Дарови, то јест чулни симболи – хлеб и вино, на почетку стоје покривени на Часној Трпези. Дарови су покривени, то јест сакривени као што је *живош наш сакривен са Христом у Боју* (Кол. 3, 3). Ти дарови представљају приношење нас самих Богу, наших живота и целог света.⁴⁴ Међутим, то наше приношење бива у Христу, јер је Он већ принео Богу све што је требало да се принесе.⁴⁵

Покривач на Дискосу симболизује и означава повоје новорођенчета.⁴⁶ Та покривеност симболише неоткривеност Сина Божијег у тварном свету, односно, то је символ недовољног познавања Сина Божијег од стране људи. Божанство у Њему је неразделиво пребивало, док је Он остајао недостижан и скривен, и спознатљив само у мери у којој је Сам благоизволео да открије неке Своју славу.⁴⁷ Реч је, дакле, о *Тајни скривеној од векова и поколења* (Кол. 1, 26), која је покривала Богочовечанску Личност Христову до тренутка Оваплоћења.

Међутим, откривање Часних Дарова симболише да се Исус Христос открива људима и људи долазе до богопознања⁴⁸ (ср. Јн. 1, 14, 18), виде дела Његова која је учинио (Јн. 7, 3). Осим тога, подизањем *покривца* са Часних Дарова се означава јутро када су одвели Христа и предали Га Понтију Пилату (ср. Јн. 18, 28–29).⁴⁹

Евхаристијски квасни хлеб је четвороугаон, вели Симеон Солунски, зато што је Бог примио на себе савременог човека, целог из душе и тела и четири стихије. И зато што цео свет има четири стране, а само Логос је Творац света и што се тиче из четири стихије састоји тело које је Христос на себе примио, и што све стране света освети оваплоћењем. И најпосле што тај облик представља Његов Крст, на коме распет умре, и избави цео свет.⁵⁰

⁴¹ Види: Максим Исповедник, *Мистагогија*, 8.

⁴² Симеон Солунски, *О свештој Лиџурији*, 98.

⁴³ Александар Шмеман, *Евхаристијско бојословље*, стр. 95.

⁴⁴ Александар Шмеман, *Евхаристијско бојословље*, стр. 99.

⁴⁵ Александар Шмеман, *Евхаристијско бојословље*, стр. 99–100.

⁴⁶ Симеон Солунски, *Пери της Ιεράς Λειτουργίας*, PG 155, 285D.

⁴⁷ Симеон Солунски, *О свештоме храму*, PG 155, 44.

⁴⁸ Види: Дионисије Ареопагит, *Пери των εν τη σύναξει τελουμένων*, PG 3, 441C–444D.

⁴⁹ Николај Андидски, *Пројтеорија о Символима и Тајнама које бивају у Лиџурији*, 21.

⁵⁰ Симеон Солунски, *О свештоме храму*, PG 155, 87.

Евхаристија води порекло са Тајне Вечере; подсећа нас и на старозаветну ману, као и на боравак Израиљаца у египатској пустињи (ср. Изл. 16, 13–15; 16, 31. 35). „Као што сте јудејску пасху вршили да бисте се сећали чуда која су се десила у Египту, вели Господ кроз уста Јована Златоуста, тако и ову (Евхаристију) вршите да бисте се сећали Мене.“⁵¹ Вршећи Свету Тајну Евхаристије, хришћани објављују смрт Христову док не дође по Други пут (ср. 1. Кор. 11, 26). Дакле, „Евхаристија је начин на који Црква треба да живи, да се надањује, да се креће и да буде уређена у историји“.⁵²

Говорећи о литургијском Хлебу и вину, Дионисије Ареопагит их назива „часним симболима којима се Христос означава и којима се Христом причешћује“.⁵³ Мислима танане финоће Германа Цариградског, „хлеб Предложења, то јест пререзан, показује превелико богатство доброты самога Бога нашег, зато што је Син Божији постао човек, и Себе је дао на жртву и принос као откуп и умилостивљење за живот и спасење света. Јер је узео (на Себе) све тесто природе људске, без греха, и принет је као Првина и изузетно Свеплодије Богу и Оцу за људско тесто (=људску природу), као што је речено: *Ја сам Хлеб који сиђе с неба, и који једе од њога Хлеба, живеће до века* (Јн. 6, 51); о којем говори и пророк Јеремија: *хајте да ставимо дрво у хлеб његов* (Јер. 11, 19), показујући дрво Крста стављено у Тело (Његово)“.⁵⁴ Без евхаристијског хлеба и вина, то јест без „предложених симбола Заједнице на најбожанственијем жртвенику“,⁵⁵ никада се не може служити Света Литургија.

Потребно је истаћи чињеницу да свештенослужитељ на Проскомидији вади квасни део Хлеба из средине Хлеба, показујући на тај начин да је Исус Христос из наше средине, то јест Богочовек, а не из неке друге природе оваплоћен од благословене Дјеве Марије.⁵⁶ Затим свештенослужитељ раздељује (=раздробљује) Хлеб (=Артос) на четири дела, крстолико их поставља, и у томе образу Симеон Солунски види Распетог Месију Исуса Христа.⁵⁷ Потом свештенослужитељ раздробљује Свети Хлеб на многе делове подражавајући тиме свештеност Самога Исуса Христа. Он је, као што сведоче библијски извори, узео хлеб, преломио и дао ученицима Својим.⁵⁸ Честице при свеште-

⁵¹ Јован Златоусти, *Тумачење Јеванђеља њо Машеју*, РГ 58, 739.

⁵² Јован Зизјулас, „Света Евхаристија и Црква“, у: *Литургијско бојословље*, Београд 2013, 15.

⁵³ Дионисије Ареопагит, *О црквеној јерархији*, Φιλοκάλια, Θεσσαλονίκη 1986, 386.

⁵⁴ Герман Цариградски, *Мистичко созерцање*, 20.

⁵⁵ Дионисије Ареопагит, *О црквеној јерархији*, РГ 3, 505ВС.

⁵⁶ Симеон Солунски, *О свећој Литургији*, РГ 155, 92.

⁵⁷ Симеон Солунски, *О свећој храму*, РГ 155, 741.

⁵⁸ Симеон Солунски, *О свећој храму*, РГ 155, 54.

нодејствовању представљају она лица у чију се част приносе, и оне су жртвоприношење Богу за њих,⁵⁹ вели Свети Симеон.

Свештенослужитељ „узевши другу Просфору, вади копљем из средине печата једну честицу и приноси је у част и спомен Богородице, стављајући је с десна светом Хлебу на дискосу. Тај хлеб је слика тела Христова и приноси се за Њу, која је као Дјева родила Христа, према Псалму, с десна Сину и цару Христу, примајући прву част као мати. А прво је место с десне стране“.⁶⁰

На Литургији у храму, свештенослужитељ стоји на Христовом месту, „док подиже руке ка небу и призива Духа Светога да дође и освети предложене Дарове“.⁶¹ Доласком Духа Светога на предложени хлеб, хлеб постаје „Небески Хлеб“.⁶² О овој Тајни Никола Кавасила вели следеће: „Чин савршавања ових Светих Тајни садржан је у претварању евхаристијских Дарова у Тело и Крв Христову; циљ овог претварања је освећење верних који кроз те Дарове примају отпуштање греха, постају наследници Царства Небеског и стичу остала добра.“⁶³

Што ће рећи, да је православни храм место где се доживљавају небеске стварности и где се човек на неизрецив начин, према мери своје богопријемчивости, сједињује са Тројичним Богом.

Свештенослужитељ ставља хлеб и вино у свету Чашу – Путир, коју, наводећи Христове речи, помиње Апостол Павле: *Ова је Чаша Нови Завеш у мојој крви* (1. Кор. 11, 25).

Сједињење хлеба и вина у Чаши на Светој Тајни Евхаристије, симболизује сједињење Бога и човека,⁶⁴ а пошто се Бог *настџанио међу нама* (Јн. 1, 14) и пребива у светима, то значи да људи већ сада у овом веку, истински почињу да живе са Богом и у Богу⁶⁵ и динамично учествују у Божанској истини⁶⁶ и у Царству Божијем. Чувене су речи Светог Јована Златоуста: „И горе Те имам и доле се сједињујем са Тобом.“⁶⁷ То је тако због тога што у Христу почива *сва ђуноћа Божанства шелесно* (Кол. 2, 9).

Поменуто сједињење још симболизује Христове речи: *Узмише једнише ово је шело моје... Пијше из ње сви* (Мт. 26, 26–27).

⁵⁹ Симеон Солунски, *О свештоме храму*, PG 155, 58.

⁶⁰ Симеон Солунски, *О свештој Лишурџији*, PG 155, 93.

⁶¹ Јован Златоуст, *О тробљу и крсту*, 3, PG 59, 253.

⁶² Јован Златоуст, *Тумачење Јеванђеља по Јовану*, 3, PG 59, 253.

⁶³ Никола Кавасила, *Ερμηνεία εις την θεϊαν Λειτουργίαν*, гл. 1, 1.

⁶⁴ Сравни: Никола Кавасила, *Περί των εν τη θεία λειτουργία τελουμένων*, SCh 4, 372.

⁶⁵ Види: Михаил Псел, *Εξηγήσις σύντομος*, BZ 51 (1958), 9.

⁶⁶ Види: N. A. Νησιώτης, *Προλεγόμενα εις την θεολογικήν γνωσιολογίαν*, Αθήνα 1986, 33.

⁶⁷ Јован Златоуст, *Тумачење Прве посланице Тимошеју*, PG 62, 586.

Приликом сједињења хлеба и вина, у часни Путир се неизоставно крстообразно налива и топла вода (=Топлота),⁶⁸ да би Часни Дарови били испуњени топлотом као што су из Живота произашли из Христових ребара (ср. Јн. 19, 34) обоје били испуњени топлотом, управо тако уливена вода, испуњава савршени образац оних Светиња којима се причешћујемо из уста Путира, као да се дотичемо самих Животворних Ребара Христових.⁶⁹ „И оно што је истекло из ребра Спаситељевих и из Његова тела је крв тако и вода, што је и осведочено. Јер потребна су два извора којима се обнављамо и живимо у Духу Светоме, који истеклоше из самога живота.“⁷⁰

О значају Топлоте су карактеристичне речи Светог Симеона Солунског: „Тада се Топлота улива не ради неког савршења, јер ни у пуној Литургији се не усипа ради неког савршења, него, пошто је страшни Путир хладан, да схватимо да и кад је Христос био мртав Његово Животворно Тело је било неодвојиво и неразделиво од Божанства, као и Божанска Душа (Његова), и били су пуни енергије Духа (Светога). И ова Топлота изражава да Животворни Дух није одступио од Животворног Тела Христовог, нити се Божанство Његово одвојило. Уједно пак ова вода иконизује Духа, Који се назива Вода (Јн. 7, 38–39), и Топлота као огањ – Божанство. Јер је Бог наш огањ који прождире, вели Писмо (Јевр. 12, 29). Зато и додаје (свештенослужитељ): *Топлоша Духа Свеишоја, Амин*. Отуда (од Топлоте) Божански Дарови не добијају неку већу благодат, јер су савршени, него се само ради нас додаје, да се ми осветимо њима и молитвама.“⁷¹ Никола Кавасила такође наглашава да употреба Топлоте значи силазак Светога Духа на Цркву и да Га примају достојни хришћани.⁷²

За Свету Тајну Евхаристије (=Благодарене, Захвалност), као Тајне над Тајнама, се употребљава црвено вино помешано са топлотом водом. Црвено вино се употребљава јер оно личи на крв Христову. Топла вода симболише ону воду која је изашла из ребра Христовог када Га је пробо римски војник (Јн. 19, 34) док је Господ висио на Крсту приликом распећа. Течење крви и воде из ребра Христовог су „символи Крштења и Евхаристије, а то су свете Тајне кроз које се рађа Црква“.⁷³

⁶⁸ Опширније види код: R. Taft, *Water in wine, The twice-mixed chalice in the Byzantine Eucharist*, Le Museon 100 (1987), 340–342.

⁶⁹ Николај Андидски, *Прошеорија о Символима и Тајнама које бивају у Лишурџији*, 36.

⁷⁰ Симеон Солунски, *О свеишој Лишурџији*, 93.

⁷¹ Симеон Солунски, *Гаврилу Пенџайољском*, PG 155, 912AB. Види: *Божанска свена Лишурџија Св Јована Златоустиа*, Хиландарски путокази, напомене: Атанасија Јевтића, Београд 2011, стр. 80, напомена 110.

⁷² Никола Кавасила, *Επιτηδεῖα εἰς τὴν θεῖαν Λειτουργίαν*, PG 155, 452B.

⁷³ Григорије Светогорац, „Божанствена Литургија“, у: *О Лишурџији* (Зборник Текстова), Београд 1997, 23–24.

Велики Вход са Часним Даровима симболизује поворку и погребње Господа нашег Исуса Христа, освећење Часних Дарова – Васкрсење Господње.⁷⁴

Ту се, дакле, у Богочовеку Исусу Христу (ср. Кол. 2, 10), човек *испуњује сваком њуноћом Божијом* (Еф. 3, 19). Због тога Јован Златоуст поручује: „Када видиш како ти свештеник пружа Свете Тајне, немој мислити да то чини свештеник, него веруј да ти Сам Христос пружа руку.“⁷⁵ Заиста, човек овде види као видљиво оно што је невидљиво (ср. 1. Јн. 1, 1–2).

Треба знати да евхаристијски Хлеб и вино, након претварања Часних Дарова, нису више симболи, то јест слика, већ сама Истина.⁷⁶ Причешћујући се телом и крвљу Христовом, то јест, под образом хлеба и вина, човек се сједињује са Христом, и на тај начин, кроз Архисимвол, дакле, се охристовљује, обожује, постаје сутелесник Христов (Еф. 3, 6). Причешћујући се Христом, човек постаје заједничар Божанске природе (ср. 2. Пт. 1, 4), што ће рећи, да се удостојио Божанске нетварне благодати да постане једно са Христом,⁷⁷ бесмртан и вечан. Господ наш Исус Христос нам је открио: *Ко једе моје тело и пије моју крв има животи вечни* (Јн. 6, 54). Причасник, дакле, постаје „боголик“, јер је Христос у њему и јер је наступило „ново доба“, то јест наступило је Царство Божије (ср. Мт. 12, 28; Мк. 9, 1) које се поистовећује са присуством Христовим у свету.⁷⁸ Стога, вели Апостол Павле, *ако је ко у Христису, нова је швар; старо прође, ње, све ново постоје* (2. Кор. 5, 17). Због тога наступа радост Царства Божијег, које је унутра у нама (ср. Лк. 17, 21). Не престајући да живи у времену, човек учествује у вечности.⁷⁹ Светоотачки је став да „Причешће нас сједињује са Самим Владиком (Христом), и истински се причешћујемо Његовог Тела и Крви. Јер пошто смо (кроз Адама) једном умрли и од Раја и Бога се одвојили, живот вечни опет добијамо (кроз Христа) овим Причешћем, и одбацујући пропадљивост сједињујемо се Бесмртноме, Ономе Који је ради нас телом постао смртан“.⁸⁰ Једном речју, Месија Исус Христос „божанском каквоћом измењује оне који Њега једу, будући да Он јесте и назива се *Хлебом животи* (Јн. 6, 48) и силе⁸¹ Божанске“. Кроз уста Светог Златоуста, Христос поставља питање: „Шта је Царство Божије?“ А потом и одговара: „Мој долазак.“ У

⁷⁴ Теодор Кумарјанос, „Тумачење Свете Литургије по византијским ерминевтичким коментаторима“, у: *Литургијско бојословље*, Београд 2013, 143.

⁷⁵ Јован Златоусти, *Тумачење Јеванђеља по Маџеју*, РГ 58, 507.

⁷⁶ Види: Симеон Солунски, *О свештоме храму*, РГ 155, 300D.

⁷⁷ Види: Јован Златоусти, *Тумачење посланице Јеврејима*, РГ 63, 58.

⁷⁸ Види: Јован Златоусти, *Тумачење Јеванђеља по Маџеју*, РГ 57, 186.

⁷⁹ Г. Μαντζαρίδη, *Χρόνος και άνθρωπος*, Θεσσαλονίκη 1992, 146.

⁸⁰ Види: Симеон Солунски, *О свештоме храму*, РГ 155, 177.

⁸¹ Максим Исповедник, *Крајко тумачење молишве Оче наш*, 4.

Божанственој Литургији се свештеностествује управо Његов долазак, јер се Христос „јавља кроз саме Свете Тајне“.⁸²

Говорећи о симболичном тумачењу Свете Литургије, хришћански тумачи „гледали си су на Свету Литургију као симболично изобраавање земаљског живота Господа Исуса Христа и Његове искупљујуће жртвоприношење. У неким моментима они су видели изобраавање догађаја из живота Господа – рођење, излазак на проповед, Његов ход под Крстом ка Голготи, распеће, смрт и Његову сахрану, запечаћивање гроба, васкрсење, вазнесење, па чак и Његов Други славни долазак“.⁸³ Веома је важно приметити да „изобравање земаљског живота и искупног дела Господа Исуса Христа у Литургији има више тајанствен, услован и симболичан, него сценски и реални карактер. Због тога и у том изобраавању нема строго хронолошког и фактичког редоследа споменутих догађаја“.⁸⁴

Луцидни Георгије Флоровски правилно запажа да је хришћанско богослужење у великој мери догматско-богослужбено сведочанство истине Откривења.⁸⁵ Значи, сва Служба Божанске Литургије симболички показује, кроз оне Тајне које се у њој свршавају, сам васцели Домострој спасоносног за нас Силаска Истинитог Бога и Спаса нашег Исуса Христа.⁸⁶ Једном речју, све што се дешава на Светој Литургији јесте слика пута хришћана ка крајњем човековом одредишту, то јест ка есхатолошкој стварности, а то је улазак у наручје Тројичног Бога. Што ће рећи да је Литургија, као центар хришћанског живота, пројављење Царства Небеског. Међутим, треба знати да „нису само сва места и догађаји из Христовог живота изобраажени у Светој Литургији. Ту су и нека богословска значења која се уносе у погодним приликама, као што су спасење, молитва, вера“.⁸⁷ Од великог значаја је често савршавање Свете Литургије и учествовање у истој, јер то користи нашим душама и одржава спаситељско дело Божије. Ту се јасно види и човеков евхаристијски став према Тајни Домостроја спасења. „Због тога“, вели Кавасила, „у чину Свете Литургије је морало бити присутно и такво посматрање које је стање да пробуди у нама ваљана осећања да не бисмо размишљали само умом,

⁸² Јован Златоусти, *Тумачење Јеванђеља по Маџеју*, 41, 2 PG 57, 447. Исти, *О негодности божанске природе*, 4, 4 PG 48, 733.

⁸³ Николај епископ Макариополски, „Света Евхаристијска жртва“, у: *О Лишурџији*, Београд 1997, 35. Види: Παναγιώτη Σκαλτσή, „Η θεία Λειτουργία: Συγκεφαλαίωση του μυστηρίου της εν Χριστώ οικονομίας“, *Θεολογία* 4 (2009), 104.

⁸⁴ Николај еп. Макариополски, „Света Евхаристијска жртва“, у: *О Лишурџији*, стр. 35.

⁸⁵ Георгије Флоровски, „Елементи Литургије (Смисао богослужења)“, у: *О Лишурџији*, Београд 1997, 199.

⁸⁶ Николај Андидски, *Прошеорија о Символима и Тајнама које бивају у Лишурџији*, 3.

⁸⁷ Теодор Кумарјанос, „Тумачење Свете Литургије по византијским ерминевићким коментаторима“, у: *Лишурџијско бојословље*, Београд 2013, 143.

већ да, на неки начин, и очима гледамо... Да бисмо тако, усхићени новином спасења и задивљени обиљем милосрђа, поштовали Онога који нас је тако помиловао и који нас је тако спасао; да бисмо Њему поверили своје душе, да бисмо му свој живот предали, и да бисмо своја срца запалили огњем Његове љубави. Па кад такви постанемо, тада безбедно и слободно приступимо огњу Светих Тајни⁸⁸. Од посебне важности је чињеница да Месија Исус Христос постаје наслеђе свих верних: „Њега, Који у том часу са Оцем седи на небесима, сви у рукама својим држе.“⁸⁹

Објашњавајући поменућу тајну, отац Јустин (Фелијски) помиње чувене речи Николе Кавасиле да Црква показује себе у Светим Тајнама Тела и Крви Христове, и додаје: „Не као у симболима него као удови у срцу, и као гране у корену дрвета, и, по речи Господњој, као лозе у чокоту (Јн. 15, 1–5). Јер овде не постоји само општост – κοινωνία – имена или аналогија по сличности, него истоветност – ταυτότης. Јер су ове тајне – Тело и Крв Христова, а то и јесте истинита храна и пиће Цркви Христовој.“⁹⁰ Дух Свети је учинио да је Евхаристија за хришћане *извор воде која тече у живој вечни* (Јн. 4, 14). По трезвеноумљу Николе Кавасиле, Евхаристија је: „Било да кажемо Рај, или наручје Авраамово, или само Царство, ништа друго није то него Чаша и овај Хлеб... Зато је Господ у будућем веку уживање Светих назвао Вечером, да покаже да мимо ове Трапезе ништа тамо нема више.“⁹¹ Затим Кавасила допуњава: „Цела ова Света Тајна је као некаква јединствена икона једног Тела, односно икона Спаситељевог живота. Она пред наше очи доводи све делове Његовог живота, од самог почетка па до краја, и то у њиховом правом распореду и поретку.“⁹²

Симболика у богослужењу Православне Цркве нам показује да православни хришћанин динамично учествујући и саслужујући у Светој Литургији, духовно се обнавља, преображава, обожује, одуховљује и као такав, иако се налази у времену, учествује у вечности и Божанском животу.⁹³

На крају морамо рећи да православни богослови, а то чине готово свети Оци, симболизам схватају као прави кључ за разумевање Светих Тајни.⁹⁴

⁸⁸ Никола Кавасила, *Тумачење божанствене Литургије*, гл. 1, 12.

⁸⁹ Јован Златоусти, *О свештенишћу*, 3, 4, PG 48, 642.

⁹⁰ Јустин Поповић, „О светој Литургији“, у: *Божанствена Литургија Св. Јована Златоустиа*, Хиландарски путокази, Београд 2011, 10. Види: К. Καράϊσαρίδη, „Η Θεία Λειτουργία από τα σύμβολα στην πραγματικότητα“, у: *Αναβαθμοί λειτουργικής ζωής*, Θεσσαλονίκη 2007, 61–63.

⁹¹ Никола Кавасила, *О светој Литургији*, 44 и 45, PG 150, 461, 465.

⁹² Никола Кавасила, *Ερμηνεία εις την Θείαν Λειτουργίαν*, 1, 6–7.

⁹³ Види: Γ. Μαντζαρίδη, *Χρόνος και άνθρωπος*, стр. 146.

⁹⁴ Види: Александар Шмеман, *Εвхаристијско догословље*, Београд 2011, 25.

* * *

Извори и библиографија:

- Ambrosii S., *Expositio in Psalmum* 118, PL 15.
Августин, *Contra Julianum Pelagium*, cap. VI, 19, PL 62.
Августин, *Посланица* 55, 35, PL 33.
Александар Шмеман, *Евхаристијско бојословље*, Београд 2011.
Александар Шмеман, *За живої светиа*, Београд 2006.
Ана Фемић, „Почеци осмишљавања богослужбеног времена и простора, настанак и концепција древног хришћанског храма“, у: *Годишњак* VI (2007).
Апостолске Установе, 3, 16, 3–4, ВЕПЕС 2.
Атанасије Александријски, *Прошив аријанаца*, В, ЕПЕ, 2.
Атанасије Велики, *Беседа на Пасху*, PG 28.
Атанасије Велики, *Беседа прошив аријанаца*, 24, PG 26.
Атанасије Велики, *О преображењу Госјода нашеї Исуса Христїа*, 4, PG 89.
Атанасије Велики, *Серайиону* 1, PG 26.
Атанасије Јевтић, *Свети Максим Исјоведник, Живої и избор дела*, Врњци – Требиње 2012.
Блажени Августин, *Ennarat. In Ps. 75, 3; Ps 132*.
Блажени Јероним, *Epist. 133*, PL 22.
Блажени Јероним, *Epist. 64. Ad Fabiolam*, PL 22.
Божансївена Лишурїја св Јована Злаїшоусїа, Хиландарски путокази, напомене: Атанасија Јевтића, Београд 2011.
Бојан М. Томић, „Основа проблематике парадокса црног и белог: астрофизичко, физиолошко, теолошко и иконописачко становиште“, у: *Црквене студије* 9, 2012.
Бојан М. Томић, *Физика у Шесїогневу Василија Великої*, Краљево 2008.
Василије Велики, *О Духу Свеїом*, PG 32.
Brightman F. E., *Liturgies Eastern and Western*, 1., Oxford 1896.
Dix G., *The shape of the Liturgy*, London 1960.
Funk F., *Didaschalia et coditutiones apost. I*, Paderbon 1905.
Goullard J., „То συνοδικόν όπερ αναγινώσκεται τη Κυριακή της Ορθοδοξїας“, у: *Travaux et Memoires*, tom. 2, Paris 1967.
Jean Danielou, *Les symboles chretiens primitifs*, Seuil 1995.
Leon-Dufour X., *Le patrage du pain eucharistique selon le Nouveau Testament*, Paris – Seul 1982.
Liddell H. – R. Scott, *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσας*, IV, Αθήναι 1938.

- Pott Th., *La reforme liturgue byzantine*, Roma 2000.
- Schmemmann A., *Introduktion to Liturgical Theology*, New York 1986.
- Taft R., *The Byzantine Rite – A Short History*, The Liturgical Press, Minnesota U. S. A. 1992.
- Waszink J. H., *Tertullien, De Anima*, 1949.
- Георгије Флоровски, „Елементи Литургије (Смисао богослужења)“, у: *О Лишурџији*, Београд 1997.
- Герман I Цариградски, *Историја црквена и мистично созерцање*, PG 98.
- Григорије Светогорац, „Божанствена Литургија“, у: *О Лишурџији* (Зборник Текстова), Београд 1997.
- Григорије Богослов, *Еџискоџима*, PG 37.
- Григорије Богослов, *О светџом Кришћењу*, PG 36.
- Григорије Ниски, *Беседа на Боџојављење и кришћење Христџово*, PG 46.
- Григорије Ниски, *О души и васкрсењу*, PG 46.
- Григорије Ниски, *О молишви*, *Беседа 5*, PG 44.
- Григорије Палама, *Κεφάλαια φυσικά*, 112, PG 150.
- Григорије Тирон, *Liber de gloria Confessorum* с. 20, PG 70.
- Давид Перовић, „Прилози за онтологију свете Литургије“, *Годишњак VI* (2007).
- Дидим Александријски, *Беседа*, PG 39.
- Дидим Александријски, *О Светџој Тројици*, PG 39.
- Димитрије Станилоае у предговору грчког издања *Μισθιαϊοτιје*, *Επί τας πηγάς*, 1. *Αποστολική Διακονία*, Αθήνα 1973.
- Дионисије Ареопагит, *О црквеној јерархији*, PG 3.
- Дионисије Ареопагит, *Περί των εν τη σύναξει τελουμένων*, PG 3.
- Дионисије Ареопагит, *О небеској јерархији*, PG 3.
- Дионисије Козански, „Тумачење Божанствене Литургије“, у: *Божанствена Лишурџија Св. Јована Злашџоусџа*, Манастир Хиландар – Београд 2011.
- Ђорђе Стричевић, „Ђаконикон и протезис у ранохришћанским црквама“, *Сшаринар* 9–10 (1958–1959), 59–66.
- Евагрије Схолостик, *Црквена историја*, PG 86.
- Епископ Јован (Пурић), *Боџослужење и васџишњење џо Св. Јовану Злашџоусџу*, Врњци 2011.
- Еџиџојске Усшанове*, SCh 59.
- Иполит Римски, *Беседа на Боџојављење*, PG 10.
- Иполит, *Тумачење џаримија*, PG 10.
- Исидор Пелусиот, *Διασάφησις της εκκλησιαστικής μυσταγωγίας*, PG 78.
- Јевсевије Кесаријски, *Црквена историја*, 10,4, PG 20.
- Јован Дамаскин, *Тачно изложење Православне вере*, ЕПЕ 1.

- Јован Зизјулас, „Света Евхаристија и Црква“, у: *Литургијско бојословље*, Београд 2013.
- Јован Златоуст, *Λόγος παραίνετικός*, PG 47.
- Јован Златоуст, *О њробљу и крсту*, 3, PG 59.
- Јован Златоуст, *О корисности читања Светиога Писма*, ЕПЕ 26.
- Јован Златоуст, *О њокајању*, PG 49.
- Јован Златоуст, *Тумачење Друге њосланице Коринћанима*, ЕПЕ, 19.
- Јован Златоуст, *Тумачење Јеванђеља њо Јовану*, 3, PG 59.
- Јован Златоуст, *Тумачење на књигу Посјања*, 5, 2, PG 54.
- Јован Златоуст, *Тумачење њосланице Јеврејима*, PG 63.
- Јован Златоуст, *Тумачење њосланице Римљанима*, 10, 4, PG 60.
- Јован Златоуст, *Тумачење Прве њосланице Тимошеју*, PG 62.
- Јован Златоусти, *Беседа 82. На Јеванђеље њо Машеју*, PG 59.
- Јован Златоусти, *Беседа на Јудино издајство* 1, 6, PG 49.
- Јован Златоусти, *Беседе*, „Прва омилија о Крсту и разбојнику“, 1, 3, PG 49.
- Јован Златоусти, *О недокучивости божанске њприроде*, 4, 4 PG 48.
- Јован Златоусти, *О нејасноћи Сјаорога Завеша*, 2, 4, PG 56.
- Јован Златоусти, *О свешћенству*, 3, 4, PG 48.
- Јован Златоусти, *Омилија на Јудино издајство* 1, 6, PG 49.
- Јован Златоусти, *Тумачење Дела Ањосћолских*, 21,5, PG 60.
- Јован Златоусти, *Тумачење њосланице Ефесцима*, PG 62.
- Јован Златоусти, *Тумачење њосланице Јеврејима*, PG 63.
- Јован Златоусти, *Тумачење Прве њосланице Коринћанима*, 24, 5, PG 61.
- Јустин Мученик, *Дијалог са Трифуном*, PG 6.
- Јустин Поповић, „О светој Литургији“, у: *Божанствена Литургија Св. Јована Златоуста*, Хиландарски путокази, Београд 2011.
- Кирило Александријски, *Εκ της πρός Εφεσίους*, PG 76.
- Кирило Александријски, *Глафира*, PG 69.
- Кирило Александријски, *О светој Скинји, да је слика Цркве у Хрсту*, PG 68.
- Кирило Јерусалимски, *Катихезе*, PG 33.
- Климент Александријски, *Сјаромаја*, ВЕПЕС 8.
- Климент Римски, *Уставове Светињх Ањосћола*, 7, 42, PG 1.
- Лазар Мирковић, *Православна литургика или наука о бојослужењу њправославне источне Цркве*, 1, Београд 1965.
- Максим Исповедник, *Περί Θεολογίας και Οικονομίας*, PG 90.
- Максим Исповедник, *Одњовори Таласију*, PG 90.
- Марко Евгеник, *Објашење црквене службе*, PG 160.
- Мирко Ђ. Томасовић, *Тајна источника новога живога*, Београд 2008.

- Μιχαήλ Πσέλ, *Εξηγήσις σύντομος*, ΒΖ 51 (1958).
- Μιχαήλ Πσέλ, *Κрайика објашњења или тумачење Божанствене Литургије*, ΒΖ 51 (1958).
- Мишел Пастуро, *Црна: Историја једне доје*, Београд 2010.
- Νικόλα Κανασίλα, *Explication de la Divine liturgie*, CERF 1967.
- Νικόλα Κανασίλα, *Ερμηνεία εις την θείαν Λειτουργίαν*, ΡΓ 155.
- Νικόλα Κανασίλα, *Ο ζωотоу у Христу*, ΡΓ 150.
- Νικόλαј епископ Μακαριοπολски, „Света Евхаристијска жртва“, у: *Ο Λιτургији*, Београд 1997.
- Предраг Самарцић, *Ο ικониχностии човека (ка шеологији лејоше и гостιοјансiва)*, Београд 2005.
- Πсеудо-Соφρονιје, *Εκκλησιαστική ιστορία των τελουμένων*, ΡΓ 98, *Пушокази*, Београд 2011.
- Симеон Слунски, *Гаврилу Пеншайольском*, ΡΓ 155.
- Симеон Солунски, *Θεωρία περι των τελουμένων εν τω θείω Βαπτίσματι*, ΡΓ 155.
- Симеон Солунски, *Дијалої*, ΡΓ 155.
- Симеон Солунски, *Ο свештеноме храму*, ΡΓ 155.
- Симеон Солунски, *Ο свештенорадњи свештоїа Μира*, ΡΓ 155.
- Симеон Солунски, *Ο Тајнама 62*, ΡΓ 155.
- Созомен, *Црквена исшорја*, ΡΓ 67.
- Софроније Јерусалимски, *Λόγος περιέχον την Εκκλησιαστικήν άπασαν Ιστορίαν*, ΡΓ 87.
- Теодор Валсамон, *Μελέται ητοι Αποφάσεις*, ΡΓ 138.
- Теодор Кумарјанос, „Тумачење Свете Литургије по византијским ерминевтичким коментаторима“, у: *Λιτургијско доисловље*, Београд 2013.
- Теодор Студит, *Против иконобораца*, А, ΡΓ 99.
- Теодорит Кирски, *Ο Κρηшћењу*, 5, 18, ΡΓ 83.
- Тертулијан, *Adv. Valentianos*, с. 3, РЛ 2.
- Тертулијан, *De resurrectione carnis*, 27, РЛ 2.
- Успенский Л., „Символика храма“, *Журнал Московской Патриархии*, 1 (1958).
- Филарет Митрополит Московски, *Творения*, Москва 1994.
- Αθανασίου Κγίκα, *Α αμφίεση του ορθοδόξου κλήρου, Ιστορία-Παρόν-Μέλλον*, Θεσσαλονίκη 2001.
- Γρατσέα Γεωργ., «ελαία», *ΘНЕ*, том. 5 (1964).
- Δάκουρα Δ., „Σύμβολα και συμβολική εξ επόψεως θρησκευοιολογικής“, *Θεολογία* 60 (1989).
- Δανιήλ Γεωωργοπούλου, *Ιερά αντολογία των επτά μυστηρίων*, Θεσσαλονίκη 1979.
- Θείας Λατρείας*, Θεσσαλονίκη 1966.

- Θεόδωρος Ανδίδων, *Προθεωρία κεφαλαιώδης*, ΡΓ 140.
- Ισαάκ Τσάπογλου, *Ηγάπησα Κύριε, ευπρέπειαν οίκου σου...*, Θεσσαλονίκη 2006.
- Ιω. Φουντούλη, *Τελετουργικά θέματα*, Α', Αθήνα 2002.
- Ιωάννης Κανιολάκης, *Εις Βασιλεία εισερχόμεθα των Ουρανών*, Αθήνα 2010.
- Ιωάννης Φουνδούλης, *Η συμβολική γλώσσα της θείας λατρείας*, Δράμα 1991.
- Καραϊσαρίδη Κ., „Η θεία Λειτουργία από τα σύμβολα στην πραγματικότητα“, γ: *Αναβαθμοί λειτουργικής ζωής*, Θεσσαλονίκη 2007.
- Καλοκύρη Κ., *Η ναοδομία και σύγχρονη τέχνη*, Θεσσαλονίκη 1978.
- Κατσιούλα Ο. Ν., *Η θεία Ευχαριστία ως Θυσία*, Αθήναι 1931.
- Κουμαριανός Θ., „Πρόθεση, Προσκομιδή, Προσφορά (ένα ξεκαθάρισμα λειτουργικών όρων)“, *Θεολογία* 70 (1999), 483–512.
- Κουμαριανού Π., „Σύμβολο και πραγματικότητα στη θεία Λειτουργία“, *Σύναξη* 71 (1999), 23–27.
- Κωδινός, *Περί των ορφικιαλιών του παλατίου Κ/πόλεως*, ΡΓ 157.
- Μακρή Σπ., „Ο Οίνος“, *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία* 9 (1966), 878–880.
- Μαντζαρίδη Γ., *Χρόνος και άνθρωπος*, Θεσσαλονίκη 1992.
- Ματσούκα Ν., *Δογματική και συμβολική Θεολογία*, Β', Θεσσαλονίκη 1988.
- Ματσούκα Ν., „Θεολογία και Ανθρωπολογία“, *Τόμος Εόρτιος Χιλιοστής Εξακοστής Επετείου Μεγάλου Αθανασίου (373–1973)*, Θεσσαλονίκη 1974.
- Μενιδάκη Γ., *Τύπος και συμβολισμός στη ορθόδοξη λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2005.
- Μητρ. Περγάμου Ιωάννη, „Συμβολισμός και Ρεαλισμός στην Ορθόξη Λατρεία (ιδιαίτερα στη Θεία Ευχαριστία)“, *Σύναξη* 71 (1999).
- Νησιώτης Ν. Α., *Προλεγόμενα εις την θεολογικήν γνωσιολογίαν*, Αθήνα 1986.
- Σκαλτσή Π., „Θεολογία και σύμβολα του Βαπτίσματος“, *Το Βάπτισμα*, Δράμα 1996.
- Σκαλτσή Παναγιώτη, „Η θεία Λειτουργία: Συγκεφαλαίωση του μυστηρίου της εν Χριστώ οικονομίας“, *Θεολογία* 4 (2009).
- Σκαλτσή Παναγιώτη, „Ο Οίνος στη Λειτουργία των Προηγασμένων Δώρων“, *Εφημέριος* 61 (2012).
- Σούλτζ Χ. Ι., *Η Βυζαντινή λειτουργία. Μαρτυρία πίστεως και συμβολική έκφραση*, Αθήνα 1998.
- Σωτηρίου Γ., „Η πρόθεσις και διακονικόν εν τη αρχαία Εκκλησία“, *Θεολογία* 1 (1941), 76–100.

Τρεμπέλα Π. Ν., Από την Ορθόδοξον Λατρείαν μας, Αθήναι 1970.
Φουντούλη Ι., Το Λειτουργικόν Έργον Συμμεών του Θεσσαλονίκη-
ς – Συμβολή εις την ιστορίαν και Θεωρίαν της Θείας Λατρείας, Θε-
σσαλονίκη 1966.

Примљено: 3. 11. 2016.
Исправљено: 16. 11. 2016.
Одобрено: 28. 11. 2016.

SYMBOLISM OF THE EUCHARIST

Bishop Jovan Purić

***Summary:** Logos, as a Liturgical symbol, is the key in understanding the Liturgical symbolism. This article presents the relation between the realistic and the symbolical.*

***Key words:** Logos, symbol, symbolism (realistic and speculative), bread, wine, key.*